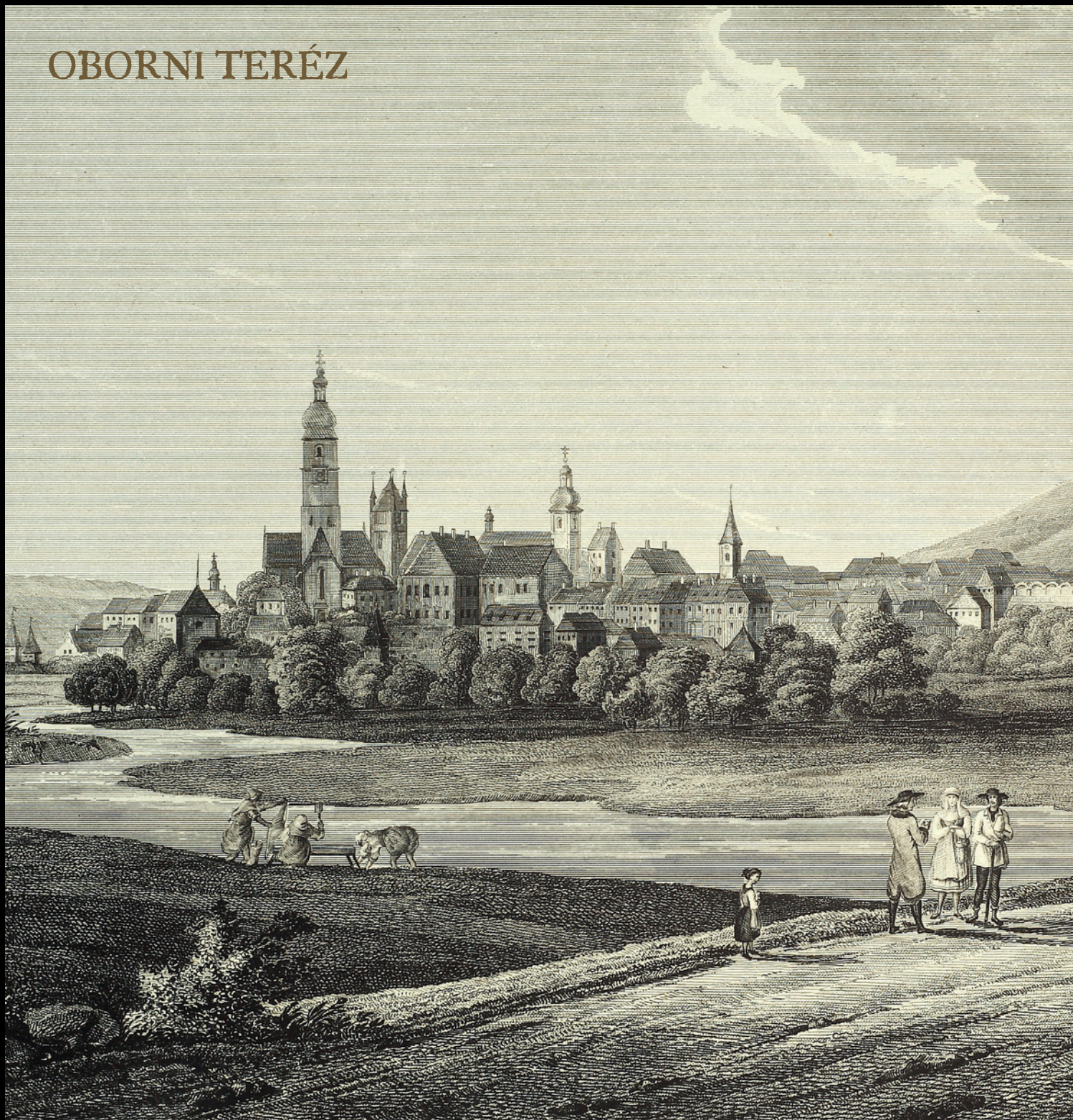

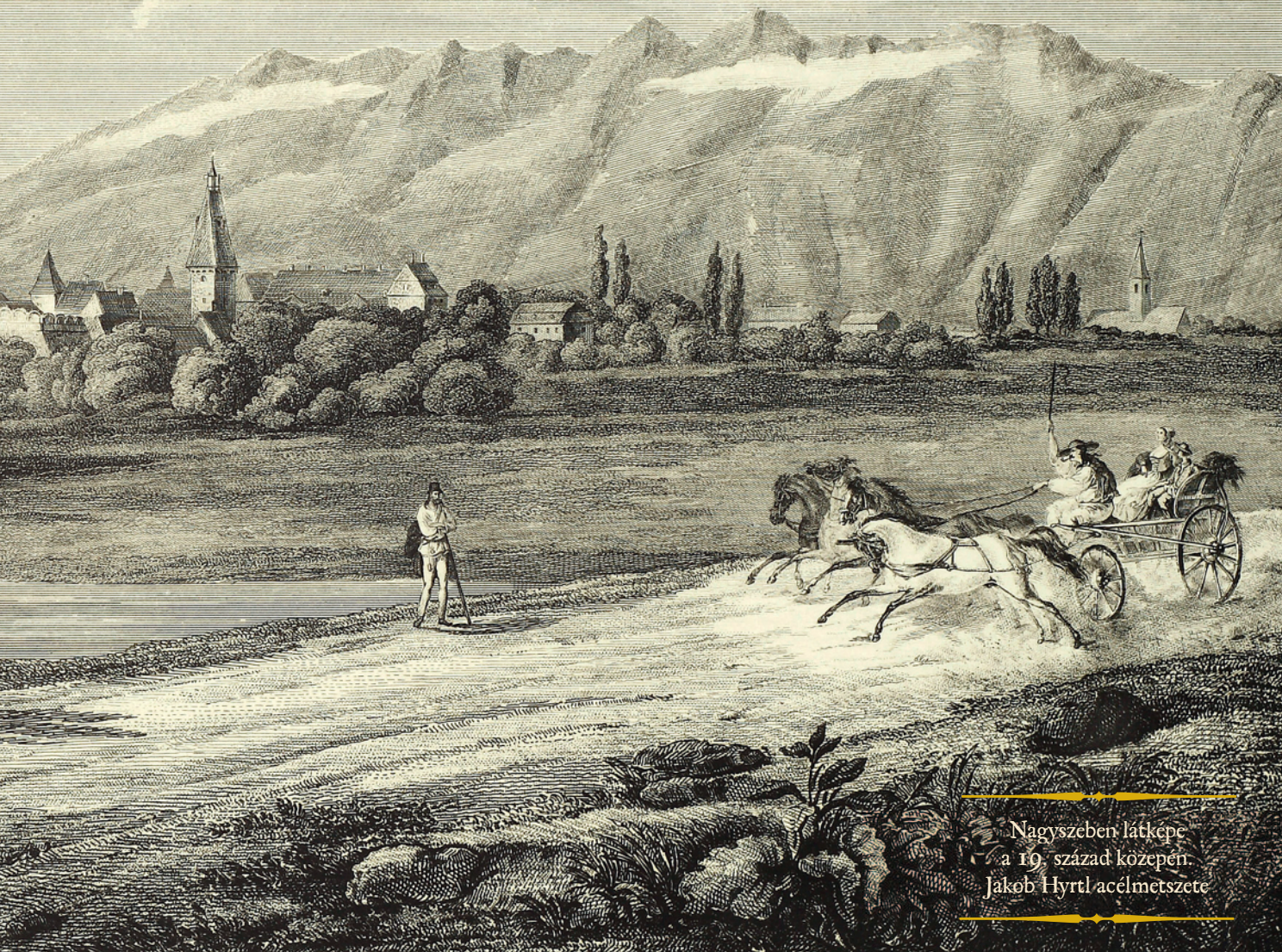
OBORNI TERÉZ

Erdély sokféle hagyományt és jogszokást őrzött meg sokáig, a beköltözés vagy betelepítés során különféle privilégiumokat megszerző népessége már a középkorban sem alkotott egységes közigazgatási szervezetet. A magyar-

országi vármegyeszervezéssel közel egy időben létrehozott erdélyi vármegyék mellett a 14. század végére egységessé váló székely és szász székeli önkormányzatok működése alakított ki megannyi kisebb területi egységet és ma már

VÁRMEGYÉK ÉS SZÉKEK ERDÉLYBEN

Nagyszeben látkepe
a 19. század közepén.
Jakob Hyrtl acélmetszete

bonyolultnak ható igazgatási rendet. A középkor óta rendszerint székeknek nevezték a Magyar Királyságba betelepülő népek azon kisebb területi egységeit, amelyek lakói egyazon törvényszékre sereglettek össze. A törvény-

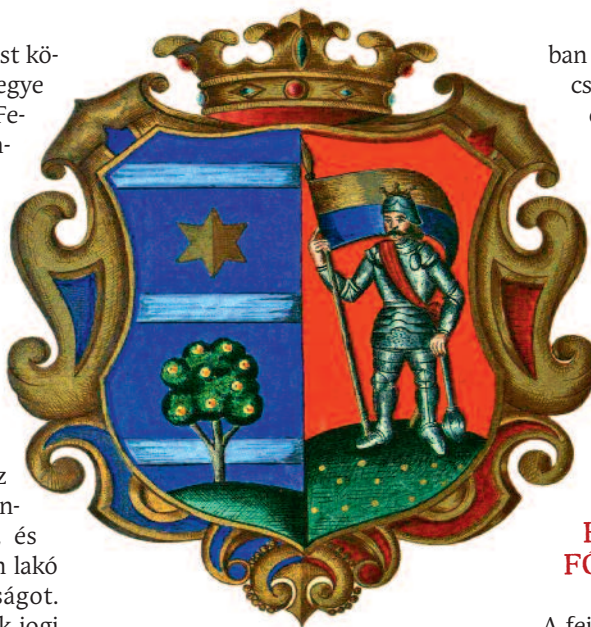
kezés és a közigazgatás korszakunkban még nem vált el egymástól, mindkettő a mindennapi élet szabályozottságát, a közrend megteremtését célozta, amire a kora újkorban talán nagyobb szükség lehetett, mint napjainkban.

Az Erdélyben az államalapítást követően létrejött hét vármegye (Kolozs, Torda, Doboka, Fehér, Küküllő, Hunyad, Szolnok) önkormányzatának fejlődése és működése kismértékben ugyan, de eltért az ország más területein lévő vármegyékétől. A vármegyék kialakítására az országos vármegyeszervezéssel egy időben került sor, annyi különbséggel, hogy a tartomány földrajzi elhelyezkedése miatt a szervezés valamelyest lassabban ment végbe. Ezt jelzi, hogy Károly Róbert az adófizetés alól csak 1324-ben mentette föl az erdélyi nemeseket, és 1342-ben nyerték el a birtokaikon lakó népesség fölötti teljes joghatóságot. A Magyar Királyságban a nemesek jogi egyenlőségét, az ún. sarkalatos nemesi jogokat ezt követően először az 1351:XI. törvénycikk fogalmazta meg, majd a *Tripartitum* első részének kilencedik fejezete, a híres *Primae Nonus* (*Partis Primae Titulus Nonus*) foglalta össze. Az egy és ugyanazon nemesi szabadság (*una eademque libertas*) csupán elvileg volt érvényes az ország területén, a valóságban számos társadalmi, vagyoni, jogi helyzeten alapuló különbséggel létezett.

A VÁRMEGYÉK

A kora újkorban az erdélyi vármegyék nemesi társadalma egyetemes közösségként (*universitas nobilium*) nevezte meg magát, önkormányzati jellegű tevékenységet ugyanúgy a vármegyei közgyűléseken (*congregatio generalis*) folytattak, ahogyan a királyságban. A vármegyék önkormányzatiságának kifejlődése a 14. század elején megkezdődött, azonban az erdélyi vajda igen erős központi hatalma nagy befolyást gyakorolt erre a folyamatra. A hét erdélyi vármegye számára a vajdák által összehívott közgyűléseken ugyanis a vajda tetszéséből, vele egyetértésben választották meg a megyéket irányító ispánokat (*comes*) és melléjük nem a szokásos négy, hanem csak két szolgabíró (*iudex nobilium, iudium*) is. Ezek a vajdai közgyűlések bíraskodási jogkörrel is rendelkeztek, s rendszeres ítélkezést folytattak.

Ez a vármegyék részére meghirdetett vajdai közgyűlés a 16. század közepéig – megszakításokkal ugyan – oly módon működött, mintha a hét erdélyi

Torda-Maros vármegye címere

Torda-Aranyos vármegye címere

vármegye lényegében egyetlen nagy egység lett volna, amelynek nemessége közös gyűlésre jön össze. 1526 után az erdélyi részekben még találkozhatunk a magyar rendi nemzet, azaz a hét vármegye közös gyűléseivel, amelyek akkoriban még önálló szerveződésként statútumokat alkottak és bíraskodási hatóságként is működtek. 1556 után azon-

ban ez a fajta, az erdélyi vajdák részéről csak a hét nemesi vármegye számára összehívott *congregatio* megszűnt, azaz beolvadt az új ország formálódó rendi országgyűlésébe. Természetesen voltak külön megyegyűlések is, amelyeken a helyi birtokos nemesek már maguk választhatták meg a törvényszéki üléseiken, a *sedriák* (*sedes iudiciaria, sedria*) az ispánt segítő esküdt ülnököket (*iurati assessores*).

FEJEDELMEK, FŐISPÁNOK, FŐSZOLGABÍRÁK

A fejedelmi korszakban az erdélyi vármegyék élén két-két, főispánnak nevezett tisztségviselő állt, akik tényleges munkát végeztek, ezért vármegyéjüktől különböző összegű fizetést is kaptak. A főispánok alatt a két főszolgabíró – akiket Erdélyben egyszerűen főbíróknak neveztek – állt, mellettük 4-8 főnyi vicebíró, jegyző és adószedő (*perceptor*) teljesített szolgálatot. Az erdélyi vármegyék élére a főispánokat a fejedelmek nevezték ki, megyéjük élén közigazgatási és igazságszolgáltatási téren is a fejedelmi hatalmat képviselték, emiatt jelenlétük feltétlenül kívánatos, sőt nélkülözhetetlen volt a vármegyei törvényszék vagy általános közgyűlés alkalmain.

Az erdélyi vármegyék igazgatásának sajátosságaival kapcsolatban legutóbb Dáné Veronka kutatásai hoztak új eredményeket. Erdélyben a főispánok a főispánok alatt a hivatali rangsorban a fő- (szolga)bírók álltak, akik általában a megyék vagyonosabb, tekintélyesebb családjaiból kerültek ki, utánuk az alispán, majd a vice- (szolga)bírók következtek. A vármegyei jegyzők rendszerint kivételesen képzett, magas szintű írástudással és jogi jártassággal is rendelkező személyek voltak, akik ismereteiket gyakran a fejedelmi kancelláriában szerezték. Nem egy közülük – hosszabb-rövidebb vármegyei szolgálatot követően – magasabb kormányzati vagy jogszolgáltatási funkcióba került. A fejedelmi hatalom a vármegyék igazgatását igen szoros ellenőrzés alatt tartotta, annak dacára, hogy az erdélyi vármegyék nemesi ugyanúgy küldhettek követeket az országgyűlésbe, mint a királyságban, és ekképpen harcolhattak jogaikért.

Az erdélyi vármegyei öngazgatás története elválaszthatatlan a helyi bíraskodástól. Az Erdélybe 1556-ban visszatérő II. János választott király – és édesanyja, Izabella királyné – hozta létre 1556-ban a Királyi Táblát, amelyre a vármegyei törvényszékről lehetett fellebbezni. 1597-ben már országgyűlési törvény engedte meg, hogy a felperesek óhaja szerint ügyüket a vármegyei törvényszéken vagy pedig a Királyi Táblán folytathassák le. Feltehetőleg a per értéke dönthette el, melyik ügy melyik bírói fórum elé kerüljön. Ezt a rendelkezést újították meg 1607-ben, majd Bethlen Gábor fejedelemsege alatt is, amikor az 1619-ben kiadott perjogi kódex vagy más szóval perrendtartás révén sikerült a Fejedelmi Tábla és a vármegyei bírói székek hatáskörét elkülöníteni.

A 16–17. században a sedesnek vagy sedriának nevezett gyűlés ítélkezett az erdélyi vármegyékben. Ezek működése a 17. század második felére differenciálódott, többféle hatáskörrel rendelkező, alsóbb fokú törvényszék alakult ki. A legfőbb törvényszék az egész vármegye területére kiterjedő hatáskörrel rendelkező generális szék vagy másnéven derékszék volt, ezenkívül létezett vármegyénként két-két alszék (másként: partialis szék), valamint fiúszék vagy filiális szék. Az alszék a nemesség olyan ügyeiben ítélkezhetett, amelyekben a per értéke nem haladta meg a száz forintot. A fiúszék a jobbágyok és nemtelen személyek mindennemű ügyeiben hozhatott ítéletet. A generális szék pedig a nemesek száz forint értékű meghaladó pereiben, valamint a törvények által külön erre a bírói fórumra rendelt ügyekben, a nemesek büntetéseiben és a vármegyei kisebb törvényszékekről ide fellebbezett ügyekben dönthetett. A források azt is mutatják, hogy a generális szék elé jobbágyok ügyei is kerülhettek, ezek azonban a legsúlyosabb bűncselekmények voltak. Az erdélyi vármegyék sajátos, hosszan elnyúló földrajzi elhelyezkedése az önkormányzatok és bíraskodási fórumok területi beosztására is hatással volt. A vármegyék két elkülönülő részre, alsó és felső kerületre osztoztak, s a távolság miatt majdnem minden esetben úgy működtek, mintha két különálló kis vármegye létezett volna. Tisztikaruk is ennek értelmében kettőződött meg, sőt, a 17. század közepének életveszélyes viszonyai közepette az egyes kerületek saját törvénykezést kezdtek meg, amelyből a már említett filiális szék fejlődött ki.

A középkori Magyar Királyság fő tisztségviselőinek sorában, az országnagyok között az erdélyi vajda tisztsége a harmadik-nyolcadik legrangosabb helyet foglalta el. Az övéhez hasonló és azzal párhuzamba állítható tisztség a horvát-szlavón bán méltósága volt. Maga a kifejezés bolgár-szláv eredetű, a jelentése: vezér. A magyar királyok Erdély élére kezdetben különféle címmel neveztek ki kormányzati vezetőket (1003: Erdőelvi Zoltán – princeps; 1111 és 1113: Mercurius – princeps Ultrasilvanus). A vajda (*wayvoda*) tisztségnév első megjelenésére a 12. század végéről vannak adataink. A vajda – esetenként egyidejűleg kinevezett két vajda – a királyi hatalmat képviselte az „erdőn túli” tartományban. Az Árpád-korban előfordult, hogy hercegek, ifjabb királyok (Béla herceg 1226–1235, István herceg 1257–1270) álltak Erdély mint hercegség (*ducatus*) élén.

A vajdák ebben a korban egyúttal Fehér vármegye ispánjai is voltak, ám ezt a címet hamarosan az alvajdák (*vicewayvoda*) kapták meg, akik e megyében tartották a vajdai ítélőszéket. A tartomány kormányzatával járó tényleges feladatokat a legtöbbször a királyi udvarban tartózkodó uruk helyett az alvajdák végezték, akiknek kinevezése a 13. század elejétől került sor. 1263-ban az erdélyi vajdai cím egyesült a szolnoki ispáni címmel, így a vajda joghatósága ettől kezdve kiterjedt Erdély összes vármegyéjére. A vajdák 1461-től a székelyek ispánja (*comes Siculorum*) méltóságot is magukénak mondhatták, így kezükben még nagyobb hatalom koncentráldott.

Bár a vajdai tisztségre kinevezendő személyről rendszerint egyeztetések folytak a királyi tanács tagjai és az uralkodó között, kinevezésük mégis a király tetszésétől függött, aki bármikor visszavonhatta megbízatásukat. A kinevezésre vonatkozó királyi jogot I. Ulászló 1444. évi II. dekrétuma foglalta írásba. A vajda a közigazgatási, a katonai és az igazságszolgáltatási főhatalmat gyakorolta a tartomány élén, így mintegy a királyt helyettesítette. A vajdák nevezhették ki a vármegyei főispánokat és alispánokat az általuk vezetett, az egyes vármegyék számára összehívott, bíraskodásra is alkalmat szolgáltató vajdai gyűléseken, amelyek lassanként tartományi gyűléseké alakultak. Az erdélyi vajda a királyi kincstártól kapott éves jövedelmet, ami a 16. század elején 9000 forintot tett ki, és ehhez járult még a természetben – sóban – kifizetett évi 3000 forintnyi juttatás. A vajdai székről a peres ügyeket a magyar királyi Kúriához lehetett fellebbezni.

A 15–16. század fordulójára kialakult jogszokás szerint a Magyar Királyság egyik főtiszttségviselője, az országbíró látta el az erdélyi vajda tisztségét is. Batori István (1479–93) és Szentgyörgyi Péter (1499–1510) országbíró és erdélyi vajda volt egyszerre, ami érthetővé teszi, hogy a vajdai ítélkezési gyakorlatban miért érvényesült az országbírói gyakorlat. Az 1500. évi dekrétum ezt a jogszokást erősítette meg, amikor kimondta, hogy az Erdélyből a magyar királyi Kúriába fellebbezett ügyekben kizárólag az országbíró az illetékes főbíró. Ezt a joggyakorlatot foglalta írásba Werbőczy *Tripartituma* is. A vajdák növekvő hatalma eredményezte, hogy a 15. század első harmadától kezdve fokozatosan kifejlődött egy ún. vajdai kancellária, amelynek léte a tartomány kormányzati különállóságát jelzi.

Erdélyt a 16. század elején mind gyakrabban érték fegyveres támadások, betörések, ezért a tartomány megvédelmezése egyre sürgetőbb és hatékonyabb döntéseket igényelt, amelyeket nem lehetett minden esetben a budai királyi udvartól várni. A vajda katonai vezetői szerepe ezért erőteljesebbé vált, hiszen lényegében rajta múlt a tartomány megtartása, megvédelmezése. Így nem véletlen, hogy hadvezetési sikerei, győzelmei következtében a tisztséget 1510 decemberétől betöltő Szapolyai János erdélyi vajda hatalma és tekintélye egyre gyarapodott a keleti országgrszben.

Erdély élére a középkori értelemben vett vajdákat utoljára I. Ferdinánd nevezett ki 1553-ban, hiszen a fejedelemiség kialakulása előtt ő volt az utolsó király, akinek jogára alatt az egész Magyar Királyság egyesült. Az erdélyi rendek még a Habsburg-hadsereg 1551 nyarán történt bevonulása előtt azt kérték Ferdinándtól, hogy az általa kijelölendő új vajda magyar legyen, miként azt már az 1492. évi VII. tc. is előírta. Ferdinánd végül ruszkai Dobó Istvánt – az egri hős várkapitányt – és szentiványi Kendy Ferencet nevezte ki erdélyi vajdákká, akik 1556-ig viselték tisztségüket.

Marosvásárhely látképe a 19. század közepén. Ludwig Rohbock képe után Johann Poppel acélmetszete

A vármegyei öngazgatásnak egyik súlyos, komoly helyi erőket megmozgató feladata volt a gonosztevők, rablók, gyilkosok és egyéb gaztetteket elkövető emberek, a „nyilvánvaló orvok, latrok” elfogatása, ezért nem meglepő, hogy nagyszámú országgyűlési törvénycikk is foglalkozott a kérdéssel. Míg a gonosztevők felkutatása kezdetben a földesurak embereinek megbízatása volt, a vármegyék a 16. századtól egyre többször rendeltek el úgynevezett cirkálást (*inquisitio*), azaz az ilyen személyek felkutatását. A vármegye kijelölt cirkáló a földesurak birtokain is folytathatták tevékenységüket, és az általuk elfogott bűnözőket általában a megyei főispánok vagy kiküldött megbízottaik jelenlétében büntették meg.

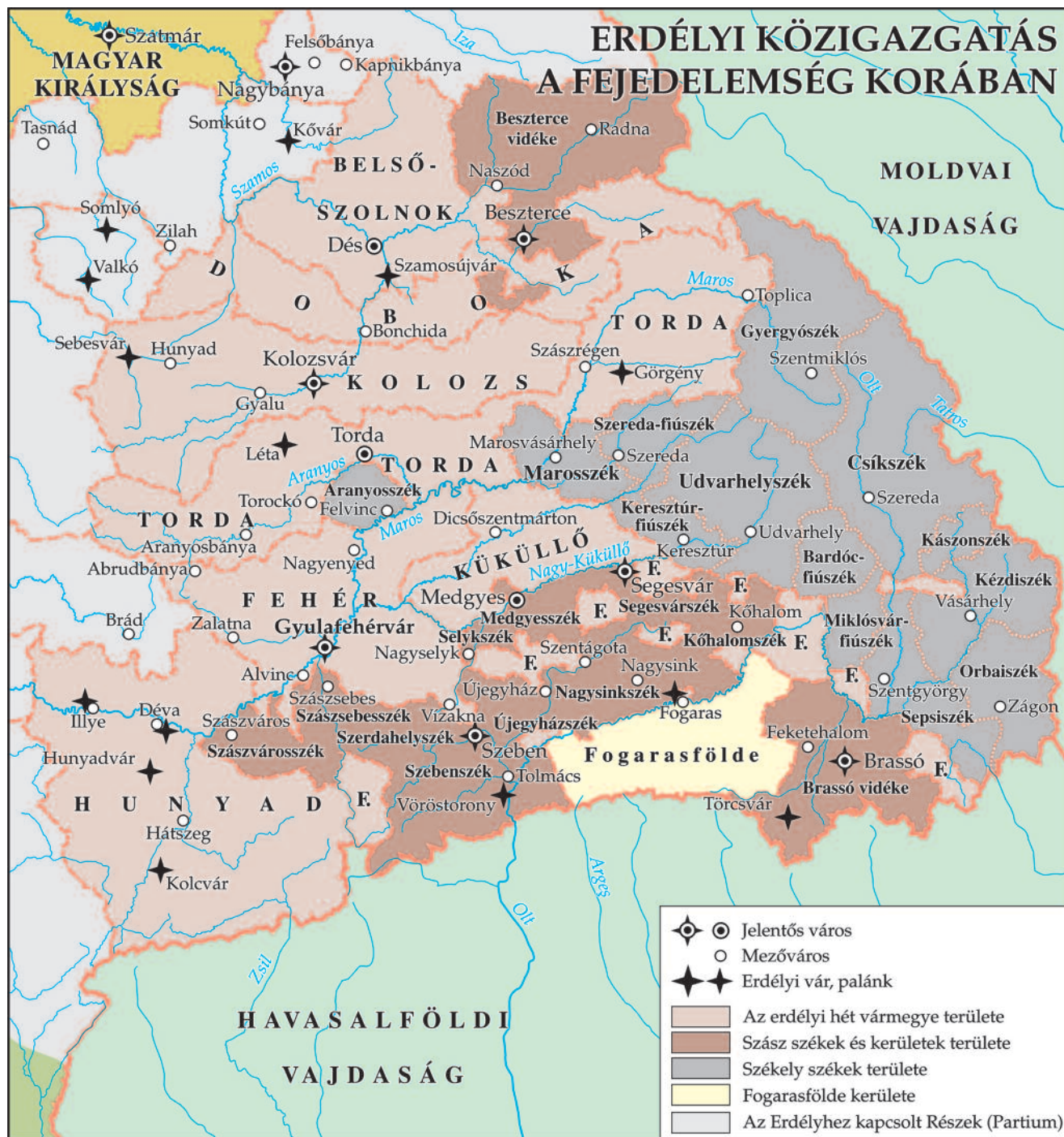
Szervezettebb bűnüldözési gyakorlatot mutat az, hogy a 17. század elején néhány vármegyében évente megvá-

lasztották a cirkálással megbízott személyeket. Miként Kiss András megállapította, a 17. században a vármegyei fejlődés e téren abba az irányba mutatott, hogy ne azonnali akasztással büntessék az elkapott gazembereket, hanem a vármegyei törvényszék elé állítsák őket. Ezt jelzi azoknak a büntetőügyeknek a szaporodása, amelyek bekerültek a vármegyei sedria jegyzőkönyvébe. A korábbi időkben ugyanis rögtönítélő eljárással vagy anélkül, de az elfogás helyszínén azonnal megölték az elkapott bűnözőket, a főispán vagy kiküldött embere jelenlétében.

A vármegyei törvényszék ülései csak a mindenkori főispán jelenlétében voltak jogilag határozatképesek, akit azonban rendszeresen elszólíthattak vármegyéjéből az országos vagy udvari ügyek. Mivel a 17. században a megtárgyalandó ügyek száma is rendkívüli mértékben megnőtt, 1650-ben Fehér vármegye megkapta az országgyűléstől az engedélyt, hogy a megyebeli nemesség a főispán hiányában is törvényszéket tartsa, viszont az alispánnak, a szolgabírónak, az esküdteknek és a jegyző-

nek jelen kellett lenniük az ülésen. Később ez a gyakorlat érvényessé vált a többi vármegyében is, így a megyei törvényszék valóban a megyei nemesség bírói fórumává vált.

A megye nemessége legtöbbször a rendek gyűlése előtt egy-két hónappal kapta meg az országgyűlésre szóló meghívót. Ezt követően választották meg a deputátusokat, a megyei küldötteket. A 16. század utolsó harmadában a magyar megyék rendszerint nyolc-nyolc követet küldtek az országgyűlésre, később, a 17. század elején ez a létszám hat főre csökkent, majd az 1640-es évek elején négy főre, az Apafi-korban pedig már csupán két-két fővel képviseltette magát a megyei nemesi rend. Mindenkori ügyeltek azonban arra, hogy a vármegyék mindkét járásából – lehetőleg egyenlő számban – válasszanak követeket. Az országgyűléseken a tekintélyesebb megyebeli birtokos családok tagjai vettek részt, azonban a 17. század negyvenes éveiben már az is előfordult, hogy a nemesség a tisztviselői kar tagjai közül választottak országgyűlési képviselőket, fő(szolga)bírót vagy assessorokat.

A SZÉKELY SZÉKEK

Székelyföld sajátos önkormányzatiságának szervezeti egységei a középkorban kialakult székek voltak. Bónis György jogtörténész a középkori széki rendszer kialakulását vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy székely székek és fiúszékek ott alakultak ki, ahol „természetes tömörülés során a székely bíráskodás gócpontjai” létrejöttek, és ennélfogva a bírói szék helyszínéről nyerte elnevezését az a környező terület, kisebb régió, amelynek falvaiból az adott törvényszékre jártak.

Bónis a székek – kezdetben mint bíráskodási egységek – területének kiformalódásában jelentős szerepet tulajdonított a földrajzi tényezőknek, folyóvölgyeknek, hegyvonulatoknak, amelyek természetes módon alakították ki a települések területi csoportosulásait. Együttal rávilágított arra is, hogy a különálló székek szerveződésénél fontos szerepe volt az önálló törvényszék tartásának, illetve ezek uralkodó általi engedélyezésének. A közigazgatást, katonai igazgatást és törvénykezést lebonyolító területi egységek a kora újkorban csak kevésbé változtak, a fejedelmi

adományok okán azonban a főszékek mellett új fiúszékek, azaz kisebb igazgatási-törvénykezési régiók jöttek létre.

Udvarhelyszék – amelyhez Keresztúr és Bardóc fiúszék tartozott – vezető (vagy anyaszék-) jellege tovább élt a fejedelemség korában, annak ellenére, hogy ekkor már voltak más, hasonló jelentőséggel bíró széki központok is. A további széki egységek: Marosszék és fiúszéke vagy legalábbis törvénykezési színhelyként funkcionáló Szeredaszék; Csíkszék (Felcsík- és Alcsíkszék) és társzékei, Gyergyó- és Kászonszék; valamint a Sepsí-, Kézdi- és Orbaiszék egyenrangú

Székely parasztszönyv téli öltözetben a 18. század második felében. Ifj. Neuhauser Ferenc akvarellje

szövetségéből a 17. század elejétől létrejött Háromszék, amelyhez tartozott a korszakunkban hangsúlyosabb önállósággal működő Miklósvárszék; és végzetül Aranyosszék, amely a Székelyföld törzsterületétől távolabb, az Aranyos folyó kanyarulatában terül el. A korszak sajátossága, hogy a központi hatalom igyekezett olyan átalakulásokat támogatni, amelyek a széki önkormányzatot a vármegyei önkormányzathoz tették hasonlatossá.

A közigazgatással és bíraskodással kapcsolatos korabeli fórumok a vármegyei önkormányzat fejlődésének útján csak a 16. században váltak el egymástól – ezt tapasztaljuk a széki gyűlések esetében is. 1562 után vehető észre, hogy a törvénykezésre már kifejezetten e célból összehívott székgyűlésen került sor, de emellett széki közgyűléseket (*congregatio generalis*) is tartottak, amelyeken a szék apraja-nagyja, vagyis mindhárom társadalmi réteg – előkelők, lófők és a székely község – tagjai összegyűlhettek. Ezek a közgyűlések a közösséget érintő minden ügyet megtárgyaltak. A székgyűléseket rendszerint a nagyobb városokban vagy a székek központi helyein tartották: Marosszék

Marosvásárhelyen és Nyárádszeredában, Udvarhelyszék Udvarhelyen, Csikszék Csikszerezében, Háromszék Sepsiszentgyörgyön vagy Kézdivásárhelyen.

A törvényszékeket, amelyekre alsóbb fokú bíróságokról lehetett fellebbezni, derékszéknek is nevezték. Itt intézték a katonai készenléttel és a közrend fenntartásával kapcsolatos teendőket is. Emellett olyan, az adott szék mindennapi életét, széken belüli jogrendjét vagy éppen egy aktuálisan fölmerült vitás ügyet, helyzetet szabályozó rendeleteket hozhattak, amelyekkel mintegy kitölthették a felsőbb szintű törvények és az addigi szokásjog által hagyott joghézagokat. A derékszék a széki kapitánynak és a főkirálybíróknak együttesen kellett meghirdetnie és azon elnökölnie. A széki önkormányzatok fontos feladata volt a szabad székelyek katonai készenlétének fenntartása, ami összefüggésben állt a társadalmi szerveződéssel is, hiszen a hadi szolgálatra kötelezett családokat tízes, százas egységekben tartották számon. Ezeknek a csoportoknak az élén a tizedesek és a hadnagynak nevezett katonai vezetők álltak.

A széki gyűlésekről fennmaradt jegyzőkönyvek (*protocollum*) a nagyrészt peres ügyekre vonatkozó ítéleteket/határozatokat (*deliberatio*) és végzéseket/döntéseket (*constitutio*) tartalmazták. Széken hozott rendszabályok főként a 17. századból maradtak fenn, de minden bizonnyal már a korábbi századokban is alkottak ilyeneket. 1610-ből ismert Marosszék saját rendelete, mely szerint fegyveresen nem lehet részt venni a székgyűlésen, nehogy a viták hevében az ellentétes állásponton lévő székely atyafiak egymás életére törjenek. A rendelkezések sok esetben nem valamiféle általános szabályozást fogalmaztak meg, hanem legtöbbször egy-egy adott konkrét, a széken belüli igazgatásban fölmerült kérdést orvosoltak.

1659-ben Marosszék egyik határozata szabályozta a kivetett adók széken belüli felosztását, egyúttal arra is rávilágít, hogy a székelyek az országot fenyegető török támadás veszélyét igen komolyan vették. Minden vagyoni rétegre annak képessége szerint terheltek az országosan kivetett adót: „Végeztük azt is székestől, ha urunk önagysága fogja jovallani, s más székbéliek is, és vármegyebeli uraink is, kik egy kapuszám után tíz tallért ígértek, ha contribuálnak, az szerént mű is, úgy hogy több contributio ránk ne vetessék; [...] Mivel az fő Vezérnek rettenetes haragját

ránk mozduló szándékát értük, azért végeztünk mű es székestől: nyolc, kilenc, tíz ház jobbágyon feljül való nemes ember hogy adjon tíz tallért. Azon alól való harmadfél tallért, két-három ház jobbágyú nemes ember két tallért. Ha pedig tallért nem akarna adni, adgyon két forintot. Négyökrű fél tallért, avagy egy forintot, azért hogy inkább tallérra tegyen szert. Kétökrű ember három adgyon egy tallért vagy két forintot, ha tallérnak szerét nem teszi. Az mely szabad embernek pedig vonó marhája nincsen, de egyéb lábas marhája vagy, hat adgyon egy tallért, avagy két forintot.”

SZÉKELY ISPÁN, HADNAGY, KAPITÁNY, SZÉKBÍRÓ

A székelység legfőbb politikai, katonai, közigazgatási és törvénykezési tisztségviselője a székelyek ispánja (*comes Siculorum*) volt. A középkorban a király nevezte ki, általában erdélyi nemes volt, de nem székely. A 15. századtól az erdélyi vajda, majd 1571-től az erdélyi fejedelmek viselték a címet. A király parancsára a székelyek ispánja felügyelte a székely haderő legfőbb seregszemléjét, a mustrát, ahol a hadra fogható székely lakosságnak fegyverrel felszerelkezve kellett megjelennie.

Az egyes székek tisztségviselői közé tartozott mindenekelőtt a szék hadnagya (*maior exercitus, ductor*) – a 16. század második felétől már kapitánya (*capitaneus sedis*) –, akinek feladata békében a hadkötelesek nyilvántartása, a hadi felszerelés ellenőrzése, háború esetén a szék katonaságának vezetése volt. Ezenkívül részt vett a törvénykezésben a székbíróval és az esküdtekkal, és ő volt az, aki legtöbbször a széki közgyűlésen is elnökölt. A meghozott széki ítéletek végrehajtásában eljárhatott, és intézkednie kellett akkor is, ha valamilyen fejedelmi parancslelvél érkezett a székhez. Éppen ezért a székeken belül a szék kapitánya volt a legrangosabb, legerősebb tisztség, bár a mellé rendelt királybírók, később főkirálybírók is nagy befolyással rendelkeztek. A szék hadnagya fizetségképpen járulékot kapott a bírságpénzekből. 1562 után egyetlen személy, Petki Gábor viselte a hat székely szék kapitánya címet, és egyben Várhegy és Székelytámadt vár kapitánya is volt, de ez az összevont tisztség később mégsem honosodott meg a fejedelemségben. Háborús időszakban egy főkapitányt (*generalis capitaneus*) is kineveztek a székelyek élére.

A bíraskodást a szék lakosai közül választott székbíró (*iudex terrestris*, magyarul: dulló) és mellé a király által kijelölt királybíró (*iudex regius*) közösen intézte, mellettük 12 esküdt ülnök – másként székülő – segédkezett. A székbírót a középkorban és még a 16. század első felében is évente, nemenként és áganként választották, a tisztség azonban a fejedelemség korában megszűnt. 1562 után már csak Aranyos- és Kászonszékben találkozhatunk vele, aminek magyarázata, hogy ezek a székek nem vettek részt az 1562. évi székely felkelésben, így az itteni lakosok továbbra is megválaszt-

hatták székbíraikat, de később a tisztség innen is eltűnt.

A hadnagyi/kapitányi és a székbírói tisztségeket rendszerint a lófők töltötték be, így sok család törekedett ez okból is a lófőség megszerzésére. A törvényszék esküdjtjeit is az előkelők és a lófők rendjéből választották meg a székgyűléseken, így a közszekelemek ki-szorultak ezekből a funkciókból.

Székely paraszt téli öltözetben a 18. század második felében. Ifj. Neuhauser Ferenc akvarellje

COLOSWAR vulgo CLAVSENBURG, Transilvania Civitas Primaria

Kolozsvár látképe.
Jacob Peeters rézmetszete, 1686

Az 1562. évi felkelést követően meghozott segesvári végzések sok vonatkozásban megváltoztatták a hagyományos székely önkormányzati rendet. Mindekelőtt megerősítették a királybírói tisztséget, oly módon, hogy a szék nemesi közül megválasztott (fő)királybíró személyéről egyeztetni kellett az uralkodóval. A főkirálybírók mellett már a 16. század utolsó harmadában feltűntek az alkirálybírók, akiknek feladata az igazságszolgáltatási és igazgatási teendők intézése volt akkor is, amikor a főtisztségviselők, tehát a főkirálybíró és a főkapitány nem voltak jelen. Az alkirálybírók az esküdtekkel együtt törvényszéket tarthattak. Az ő feladatuk volt a peres ügyekben és a közrend fenntartásában való mindennemű ügyintézés, az ítéletek végrehajtása és a bírságok beszedése is.

Az esküdtek (*jurati assessores*) – más néven székülők, széktartók – feladatait szintén az 1562. évi felkelést követően II. János által kiadott segesvári végzések szabták meg. Eszerint minden tizenötöd napon – a széki bírakkal együtt – törvényt kellett ülniük. Minden székben 12 főt választottak a főnépek és a lófők közül, akiknek meg kellett esküdniük, hogy az igazság és lelkiismeretük szerint segítenek az ítéletek meghozatalában. Az is elvárás volt velük szemben, hogy valamelyest értsenek a jogi eljárások menetéhez, értelmes, tanult em-

berek legyenek. A székülők létszáma később 12-nél kevesebb is lehetett, előfordult, hogy nyolc vagy fiúszékekben hat főt választottak, javadalmazásuk pedig legtöbbször az általuk beszedett bírságpénzekből került ki.

Az 1562. évi végzések rendelkeztek a széki jegyző (*notarius*) tisztségéről is. Írástudóknak kellett lenniük, ismerniük kellett a korabeli igazgatásban használt latin szakszavakat, a bírászkodásban használt fogalmazási stílust, ezért sok jegyző a falusi iskolák tanítói közül került ki. A jegyzők vezették a székgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyveket, megfogalmazták a közigazgatási vagy peres eljáráshoz szükséges iratokat, és mivel az ítélezésben is részt vettek, tekintélyük egyre nőtt.

HÁROMSZÉK

A 17. század elejére Sepsí-, Kézdi- és Orbaiszék egyelőre nem túl erős egységét már Háromszéknek nevezték. Egységüket leginkább főtisztségviselőik azonossága jelentette ez idő tájt. A három egyenrangú szék mindegyike önálló törvényszéket tartott, élükön a közös főkirálybíró állt, aki egyúttal Várhegy várának kapitánya is volt. Az egyes székeknek külön alkirálybírójuk volt, viszont élükön közös főkapitány és alkapitány állt. Az erdővidékiek azonban, miként az a forrásokból kiderül, peres ügyeik intézésére nem akartak átmenni Sepsiszentgyörgyre, saját maguk kívántak törvényszéket tartani, mégpedig Miklósváron. A sepsiszékiek viszont nem nagyon hajlottak arra, hogy elfogadják Miklósvárszék önállós-

ságának megerősítését, és évtizedeken átnyúló harcot folytattak a miklósvárszékiekkel.

MIKLÓSVÁRSZÉK FIÚSZÉK

Ma is Erdővidéknek nevezzük azt a székelyföldi régiót, amelyből két kisebb széki egység, Miklósvárszék és Bardóc fiúszék alakult ki. A területet kettészelő Bacon/Barót patak völgye lehetett a középkori határvonal az itt megtelepedő telegdi székelyek és a sebesi/sepsi székelyek nemzetsége között, azaz később az Udvarhelyszékhez tartozó Bardóc fiúszék és a Sepsiszékhez tartozó Miklósvárszék falvai között. A két fiúszék közül a Miklósvárszéknek nevezett területi egység (Barót, Bodos, Bölön, Köpec, Közéapajta, Nagybacon, Nagyajta, Szárazajta és Miklósvár települések) már a középkorban a széki önállóság kiépítésére törekedett.

A kora újkorban a két kis szék önállósági törekvései sikerre is vezettek. Bethlen Gábor 1624-ben megerősítette a Sepsiszék területén fekvő, Erdővidéknek nevezett districtus kilenc falvának, azaz Miklósvárszéknek korábbi kiváltságait. Meghagyta, hogy a régi elnevezéssel Szentmiklósvara fiúszéket alkotó kilenc falu Háromszék főkapitányának és főkirálybírájának legyen alávetve, az említett három szék módjára, Sepsiszékekkel együtt. Egyed Ákos állapította meg, hogy Miklósvárszék teljes jogú széki törvényhatóság volt, még ha nem is volt teljesen független anyaszékétől. A szék központja több település, Miklósvár, Bölön, Nagyajta, Köpec után végül Baróton állandósult.

UDVARHELYSZÉK ÉS BARDÓC FIÚSZÉK

A Székelyudvarhely központú Udvarhelyszéket a késő középkortól kezdődően a székely fő- vagy anyaszéknek (*capitalis sedes*) tekintjük, bár Székelyföld közép- és kora újkori történetében Marosszék is meghatározó szerepet játszott. A korai középkori források teregdi székelyekként emlékeznek meg Udvarhelyszék lakosairól, akik ezt az elnevezést korábbi bihari szálláshelyükről, a bihari (Mező)Telegdről nyerték. A régészeti adatok tanúsága szerint a teregdi székelyek a 12. század második felében telepedtek be a Kárpátok hegyláncjai alá. A szék központi szerepét támasztja alá, hogy az ismert székely nemzetgyűléseket korszakunkban általában Udvarhelyszéken tartották. Különösen jelentős volt az 1505. évi gyűlés, amelyen a Székelyföldön bíráskodási és közigazgatási feladatokat is ellátó 17 fős törvényszéket hoztak létre. Udvarhelyszék vezető szerepe a fejedelemség korában is megmaradt.

Bardóc fiúszék első okleveles említése Udvarhelyszék 1600. évi törvénykezési jegyzőkönyvében, a homoródmásiak és vargyasiak határperében folytatott tanúkihallgatásról szóló feljegyzésben tűnik fel „*Bardoc széknek hitese*” (hitese, azaz esküdt bírja, székülője). Ugyanezen forrásban jelenik meg a Vargyas districtus (vidék, kerü-

let) elnevezés is. Az Udvarhelyszékhez tartozó települések önálló fiúszékké válását I. Rákóczi György 1635-ben kelt privilégiumlevele biztosította először, bár az oklevél egy már korábban kialakult joggyakorlatot tett törvényessé. A fejedelem döntése a következő volt: Bardócszék (Bardóc, Vargyas, Olasztelek, Száldobos, Füle, Hermány, Bibarcfalva, Kisbacón, Nagybacón/Telegdibacón) lakosai egyéves időtartamra maguk közül választhatnak alkirálybíró, megőrizve azt a régi szokást és gyakorlatot, hogy a választásban egyet kell érteniük az udvarhelyszéki főkirálybíróval. Peres ügyeiket csak fellebbezéssel kötelesek Udvarhelyszéken tartandó törvényszék elé vinni.

KERESZTÚR FIÚSZÉK

A szintén Udvarhelyszék fiúszékeként ismert Keresztúrszékről 1477-ből ismert az első írásos említés. Az oklevél szerint Keresztúr mezővárosában ekkoriban már különálló törvényszék működött, saját székbíróval. A kora újkorban Keresztúr fiúszéket általában az anyaszékkel együtt említették, például 1552-ben I. Ferdinánd Erdélybe érkezett biztosai is, sőt egy 1590-ből fennmaradt forrás arról tanúskodik, hogy azonosították is vele: „*Keresztúrszék most Udvarhelyszéknek is mondatik.*” Fiúszékként 1606-ban említették, szintén azonosítva az anyaszékkel: „*Udvarhelyszékben, másnéven*

Keresztúr fiúszékben”. 1649-ben „*viccesedes Keresztur*” (Keresztúr-alszék) formában tettek róla említést. Keresztúr szék fiúszéki státusát az jelzi egyértelműen, hogy alkirálybírói törvényszéket tartottak a városban. Erről rendelkezett 1639-ben Udvarhelyszék derékszékén az a határozat, mely szerint a keresztúrszékiek számára helyben tartanak első fokú törvénykezési fórumot, és onnan lehessen fellebbezni Udvarhelyre.

MAROSSZÉK ÉS SZEREDA FIÚSZÉK

A Székelyföld északnyugati peremén fekvő Marosszék szerepe és befolyása a kora újkorban erősödött meg, elsősorban központi városa, Székelyvásárhely/Marosvásárhely révén. A város már a 14. század elejétől rangos vásárhely volt, 1616-ban pedig Bethlen Gábertől szabad királyi városi rangot kapott.

A szék belső önkormányzati működése jól szervezett volt, számos székgyűlésről maradt fenn jegyzőkönyv. A hozzá tartozó Szeredaszék tényleges fiúszéki helyzetéről nem egységes a kutatók álláspontja. Pál-Antal Sándor szerint Szeredaszék inkább Marosszék alsóbb fokú törvényszéke és nem kü-

Medgyes látképe. Johann Jakob Schollenberger rézkarca, 1675 körül

Brassó látképe a 19. század végén.
Háry Gyula, lavírozott tus

lön területi-közigazgatási egység volt a fejedelemség korában. Annyi bizonyos, hogy törvényszéket és székyűlést is tartottak a mezővárosban, ezáltal igazgatási funkciókat gyakoroltak, ami általában fiúszéki státust jelez a korszakban. Demény Lajos egy alkalommal Nyárádszékként tett említést a területről.

1611-ben Nyárádszereda mezővárosában részleges széki közgyűlést tartottak, és azon iktatták be székkapitánynak a Torda vármegyei nemest, abafáji Huszár Istvánt, akinek hivatala felvételekor, szokás szerint, esküt kellett tennie ily módon: „*Én Huszár István eskuszem az élő Istenre, hogy én ebben az Marosszéki kapitányságnak tisztiben hű és igaz leszek, az széket az ő régi szokásában és szabadságában, törvényében, igazában megtartom, és az én értelmem szerint az előttem perlődőknek igaz törvényt teszek, és igaz exequitiót szolgáltatok, mind szegénynek, boldognak, igazat nem hamisí-*

tok, hamisat nem igazítok, hanem mindennek igaz leszek, és törvény vagy ok nélkül semmi rendet meg nem háborgatok. Isten engem úgy segítjen.”

CSÍK-, GYERGYÓ- ÉS KÁSZONSZÉK

A hagyományosan együvé tartozó székek szoros kapcsolata a fejedelmi korban is megmaradt. Gyergyószék már a 15. században Csíkszék egyenrangú társszékeként létezett, önálló bírászkodási gyakorlattal, bár a forrásokban már jóval korábban, 1406-ban említik. 1466-ban Mátyás király egyházi adófizetéssel kapcsolatos rendelkezése egyenrangúakként sorolta fel Csík- és Gyergyószéket. Korszakunkban is társszéki viszony figyelhető meg, közigazgatási értelemben legalábbis három egyenrangú székről beszélhetünk, amelyeket a közös kapitány és főkirálybíró tisztsége is jelzett. Már I. Ferdinánd király 1552-ben Erdélybe küldött biztosainak, Georg Wernernek és Bornemissza Pálnak közösen készített jelentése feltüntette, hogy Gyergyó- és Kászonszék Csíkszékhez tartozik, de nem jelzett alá-fölé rendeltégi viszonyt.

Kászonszék falvainak – Impérfalva, Felsőfalva, Jakabfalva és Újfalva – önálló székké válásáról egy 1663-ból fennmaradt feljegyzés tudósít, amelynek hitelessége máig kétséges, hiszen az önállósodási történetben igen erős szerepet tulajdonít annak a gyergyói Lázár családnak, amely ily módon biztosíthatta helyét és birtokait a kászonzi székyelyek között. Röviden összegezve az oklevélben foglaltakat: a kászoniak 1395-ben komoly katonai segítséget nyújtottak Luxemburgi Zsigmond király Moldva ellen vezetett hadjáratában, ezért cserébe azt kívánták a királytól, hogy önálló székként maguk tehessenek bírót, hadnagyot maguk közül, és különállóan bíraskodhassanak. Ezt az adományt megkapták, de a csíkiak azután valahogy elrekkentették ezeket a jogokat. Ezt követően a kászoniak Mátyás királyhoz fordultak, akihez a Lázár Bálint által felajánlott közvetítéssel juthattak el. Lázár a közbenjárásért cserébe azt kérte, hogy fogadják be őt a kászoniak közé, akik ezt meg is adták neki, sőt kijelölték, hogy az őslakos Halom nembe sorolódjék be. Mátyástól végül megszerezték az oklevelet, és attól fogva a kászoniak „ő

magok töttek bírót, hadnagyot, s úgy ültek széket és úgy ítélték tulajdon székeken azon szokott törvénnyel és törvénynek minden erejével, mint egyéb szabad székekben szoktak ítélni". Tény, hogy Mátyás 1462. december 2-án Medgyesen kiadott oklevelében megadta Kápszonszékeknek az önálló széki jogot, amelyet a későbbiekben több magyar király és erdélyi fejedelem megerősített.

ARANYOSSZÉK

A székely tömbterületől távolabb eső Aranyosszék a kézdi székelyek által telepített kis régió volt. Az itt lakó székelyek nyomai a 13. századig vezethetők vissza, de a 15–16. században

már jóval több forrás tudósított róluk. A szék központi települése a kora újkorban Kövend volt, ahol katonai mustrákat is tartottak, majd a 18. századra Felvinc mezővárosa vette át ezt a szerepet. Az aranyosszéki iratanyag feldolgozása mindenekelőtt Kiss András nevéhez köthető, aki számos részkérdést tisztázott a széki társadalom és önkormányzat történetével kapcsolatban.

Az 1484. évben Mátyás által adott széki kiváltságlevelét 1568-ban II. János választott király átírta és megerősítette, kiemelve, hogy mivel az aranyosszéki székelyek nem vettek részt az 1562. évi felkelésben, ősi szabadságjogaikat megőrizhetik és földjüket békésen birtokol-

hatják, Felvinc városát azonban megtartja, mivel azt még a felkelés előtt kivette a széki joghatóság alól.

Aranyosszék területén a 16. század végére öt települést már nagyrészt románok lakta faluként tartottak számon (Csákó, Dombró, Hidas, Mohács, Örményes). A románság erőteljesebb betelepülése – miként Jakó Zsigmond megállapította – a 15. század elején indulhatott meg, hiszen a juhpásztorokodásra alkalmas, erdős dombvidék kedvező életkörülményeket jelentett a juhtenyésztéssel foglalkozó népesség számára. Az itt megtelepedők igen hamar beolvadtak a székely közösségbe, katonai szolgálatot teljesítettek, így társadalmuk szerkezete is a székelyekéhez hasonlóvá vált. Falvaik élén kenézek és esküdtek álltak.

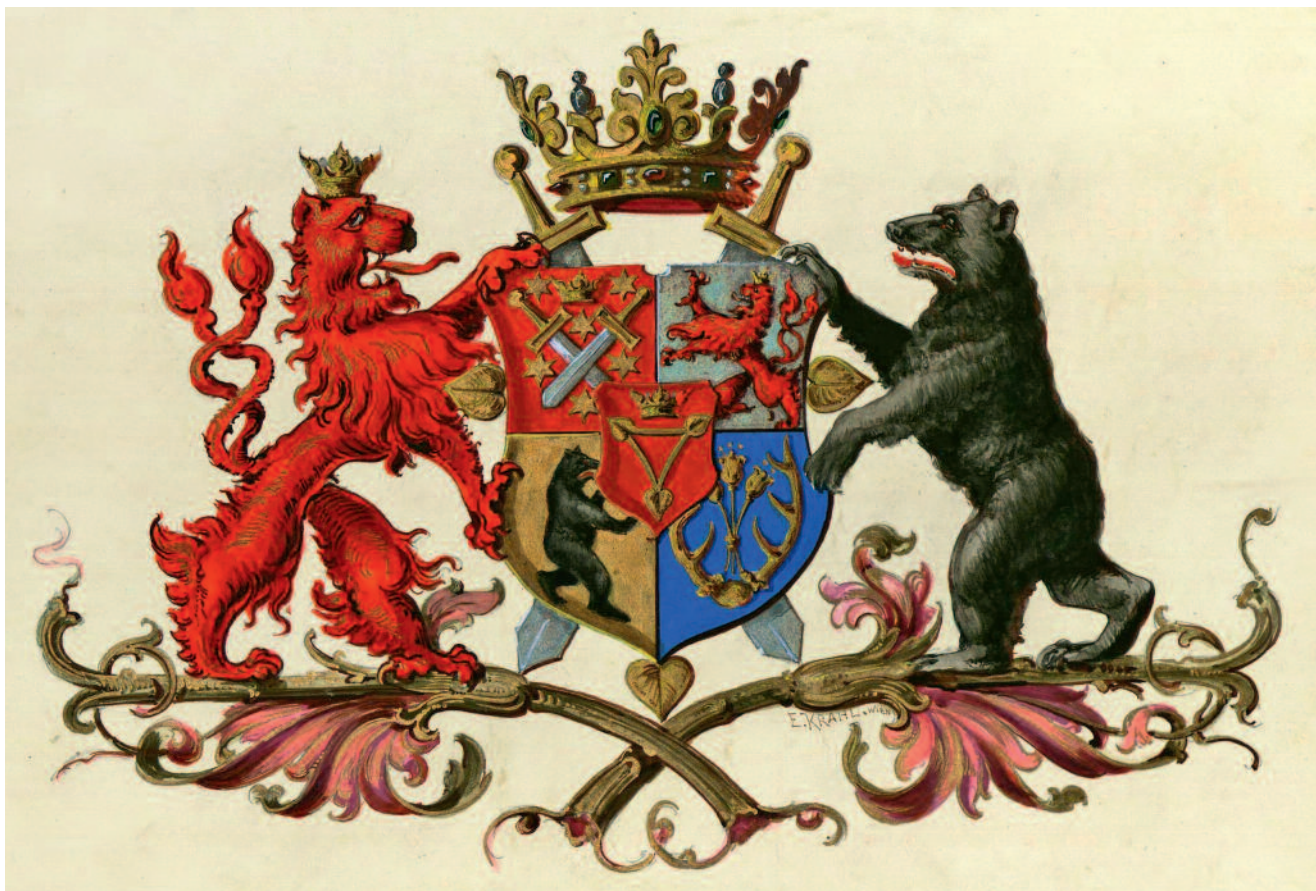
A SZÁSZOK TERRITÓRIUMAI

A nyugat-európai területekről a 12. századtól több lépésben Erdélybe települt, többségében német nyelvet beszélő népességet összefoglalóan szászoknak (*Saxones*) nevezzük. A II. András király által 1224-ben kiadott privilégiumlevelével (*Andreanum*) – amelyet a szász történetírás arany szabadságlevelének (*der Goldene Freibrief*) is nevez – rendelkezik a letelepítésükről. A szászok lakta dél-erdélyi Királyföldet (*Terra Regis, Königsboden*) már ekkoriban is megkülönböztették a megyei igazgatás alatti területektől (*Komitatsboden*). A szászok kezdetben négy regionális egységben (*provincia, districtus*) telepedtek meg, viszonylag szétosztan: Nagyszeben környékén – ők kapták az *Andreanumot* –, a Küküllő mentén, Beszterce környékén, a Brassó melletti Barcaságban, illetve olyan városokban, mint Kolozsvár vagy Szászrégen. Falvaikban a bírói és közigazgatási vezető tisztséget a félnemesi státusban lévő gerébek (*Gräve, comes*) viselték, felsőbb hatalmuk pedig a szebeni ispán volt, aki sorra látogatta a településeket, és a lakosok kisebb-nagyobb ügyeiben a helyszínen bírászkodott.

Károly Róbert 1324-ben hét székre, azaz kisebb bírászkodási körzetre osztotta a dél-erdélyi szászok territóriumát, azaz a szebeni provinciát, s a székek élére királybírókat (*Comes, Königsrich-*

Erdélyi szász paraszt téli öltözetben.
Ifj. Neuhauser Ferencakvarellje,
18. század második fele

Nagyszeben címere

ter) állított, akik a választott székbírókkal (*Stuhlrichter*) együttesen ítéleztek a szék lakossága fölött. A székgyűlésen a települések választott bírái és előljárói, valamint a királybírók, a székbírók és az esküdtek vettek részt. 1402-ben Medgyes és Selyk települések széki rangot kaptak, és jogot arra vonatkozóan, hogy

királybíraikat maguk válasszák meg. Ezt a jogot 1464-ben Szebenszék, majd öt évvel később a többi szék is megkapta.

A szász székek és nagyobb városok élén a középkor végén a polgármesterek (*Bürgermeister*) és a királybírók álltak. A királybírók ugyan kezdetben rangban a polgármesterek fölött voltak, ám a fejedelemiség idejére ez az alá-fölé rendeltség kiegyenlítődött. Mindkét tisztségviselőt a szék, illetve a város lakossága választotta, s a bizalmat élvező személyek

sok éven keresztül viselhették tisztségüket. Feladataik némiképp elkülönültek egymástól, ugyanis a polgármesterek általában véve a közigazgatással és a városok gazdálkodásával kapcsolatos ügyeket intézték, a királybírók pedig a székbírákkal együttesen törvénykeztek. A szász városok statútumai gyakorta rendelték el, hogy a két tisztségviselő ellenőrizze egymás munkáját.

A városokban a polgármester, a királybírók és székbírók mellett tanácsosok

SZÁSZ JÖVEVÉNYEK

Érdekes adalékkal szolgál a szászok megítélésével kapcsolatban egy 1568. évi kolozsvári forrás, amely egy vitás kérdésben azok eredetileg paraszti származását hozta fel, mint ami alsóbbrendűségüket mutatja: „*Ez országban az magyar fő nemzet és fő az birodalomban is [...] az szászok pedig csak profugusok [menekültek] voltak. Ti csak ex permissione ungarorum [a magyarok engedélyéből] vagytok az országban, kiváltképpen pedig itt Kolosvárott még mikor sem az megyés egybász, sem az kerítés nem volt, mikor ti oda telepítettetek csak*

folnagytok volt ti néktek, még csak judiciális autoritásotok [bíráskodási hatalmatok] sem volt [...] az magyarok tettek círvisekké [polgárokká] itt titeket Kolozsvárott, mert vilánusok, rusticusok [falusiak, parasztok] voltatok ez előtt és annál is alábbvalóak, mert az paraszt bíró is ítélte criminalis causát [büntetőügyet], de ti nem ítéltettetek.”

A fentebbiekre mintegy válaszul idézhetjük Albert Huet (1537–1607) szász grófnak az 1591. évi országgyűlésen elmondott szavait: „*Géza király hívott bennünket, s ezért nem*

vagyunk többé idegenek, hanem az ország teljes jogú polgárai; nem vagyunk jobbágyok, hanem alatrvalók és kedves bírvék. Kiténik ez nemcsak privilégiumainkból, hanem egyéb királyi írásokból is, melyekkel hatalmas ládákat töltöttünk meg, hogy a városbászán a magunk becsületére és utódaink emlékezetére megőrizzük őket. [...] Azt mondják, csak vendégek vagytok, jövevények, nem pedig barcosok, az ország védelmezői. Erre én azt felelem: való, hogy vendégek voltunk, de éppen ezt tartjuk tisztességünknek.”

A FOGARASI ROMÁN KERÜLET

A románság Erdélyen belüli falvainak vezetőit kenézeknek (vajdáknak, krajnikoknak) nevezték. Ők irányították a megtelepedést követően a falu életét, bíraskodási, katonai vezetők is voltak. A 14. század közepétől figyelhető meg, hogy a kenézek a magyar királyoktól adománybirtokot kaptak és egyfajta „félnemesi” állapotba (*nobilis kenezius*) kerültek, sőt kiemelkedő érdemeikért sokan tovább emelkedtek, elnyerték a valós, országos magyar nemesi státust, és néhányan jelentős méltóságokba, tisztségekbe kerültek. A középkor végére román/oláh kerületek alakultak ki Temes vármegyében: a karánsebesi, a lu-

gosi, a miháldi, az almási és a komjáti, ezenkívül a 16. században oszmán fennhatóság alá kerülő Krassó vármegyében másik három kisebb kerület is létezett, amely azonban a megyés ispánok joghatósága alatt állt.

A 16–17. században az Erdélyi Fejedelemségben a románság létszáma egyre gyarapodott. A szomszédos Moldova és Havasalföld felől érkező román népesség betelepülése kiváltképpen a tizenöt éves háború utolsó időszakában vett új lendületet. A fejedelemség korában az egyes váruradalmak területén lévő román falvakat különálló körzetekbe szervezték, amelyek élén a szintén

vajdáknak nevezett tisztségviselők álltak.

Az erdélyi románok lakta igazgatási egységek közül talán a legismertebb és leg-sajátosabb helyzetű régió Fogarasföldsé (*districtus*) volt. A várhoz tartozó mintegy hatvan falu földesurai a nemesi/félnemesi állapotúnak elismert bojárok voltak, akik saját önkormányzati berendezkedésük szerint éltek, és törvénykezésük is saját helyi szokásjoguk alapján történt. A kerület élén a fogarasi főkapitány, várnagy vagy várispán (*praefectus arcis Fogaras*) állt, akinek nevében a helyi bojárokból választott 12 esküdttől álló bíróság ítéleteit kiadta.

vagy másként esküdtek is tevékenykedtek, akik együttesen alkották a városi tanácsot vagy szenátust (*Rat, Senatus*). A tanácsosokat a városok polgárságának közössége választotta. A városi tisztségviselők közül megemlíthető még a városi jegyző (*notarius*), aki mellett rendszerint beosztott írnokokat, segítőkét is foglalkoztattak. A szász mezővárosok élén a polgármester állt, királybíráik nem voltak, a falvakat pedig a falusi bírók (*Hann, villicus*) és esküdtek irányították.

A szász települések közjogi értelemben vett egyesülése 1486-ban történt meg, amikor Mátyás a szászok privilégiumait kiterjesztette a Barcaságra, majd a besztercei kerületre és ezzel immár az összes Erdélyben létező szász territóriumra. A fejedelemség idejére a szászok közigazgatási egységei tehát kilenc székre („Hétszék”: Szeben, Újgyeház, Szászsebes, Sink, Segesvár, Szászváros, Szerdahely; továbbá a „Kétszék”: Medgyes, Selyk), valamint Brassó és Beszterce vidékére terjedtek ki. Ezekből állt az *universitas Saxonum* (*Sächsische Universität, Sächsische Nationsuniversität*), azaz a szászok egyetemes közössége.

A SZÁSZ NÁCIÓ

Az így kialakult szász rendi nemzet (*Natio Saxonica*) élén álló vezető tisztségviselő kezdetben a szebeni királybíró vagy másként a szász gróf (*comes*) volt, majd hamarosan átvette ezt a rangos tisztséget Nagyszeben polgármestere, akit a mátyási rendeletet követően már a szász székek követői választottak meg. A szász egyetemes közösség élete, igaz-

gatása emiatt nagymértékben összefonódott Nagyszeben városának igazgatásával, ezért nem véletlen, hogy a szebeni városi számadáskönyvek a szász náción történetének is kutatásra érdemes forrásai.

A szász nemzet gyűlése (*congregatio dominorum Saxonum Transsilvanien-sium, Confluxe*) a 15. század második felére tett szert nagyobb jelentőségre, ami a fejedelmi korban is megmaradt. A századok fővárosában, Nagyszebenben a város polgármesterének – azaz a szász nemzet közigazgatása és igazságszolgáltatása vezetőjének – elnökletével tartott gyűléseken a szászok településeinek tisztségviselői, valamint egy-két választott képviselője vehetett részt. A gyűlés feladatkörébe tartozott, hogy saját hatáskörben intézze az állami végrehajtást, belső ügyeiben önállóan rendelkezék, jogszabályokat alkosson, illetve küldöttei által részt vegyen a törvényhozásban, azaz az erdélyi rendi országgyűlésben.

A szászok nemzetgyűlésének mint önkormányzatuk legfelsőbb testületének további feladata volt a székekből ide fellebbezett ügyekben a tárgyalás lefolytatása és az ítélelhozatal. Ehhez kapcsolódott státúumalkotási joguk is, amely a szász közösség számára lehetővé tette a belső igazgatási és igazságszolgáltatási kérdések saját jogszokásaik szerinti rendezését. Mindez együttesen azt a célt is szolgálta, hogy a szászok a fejedelemség korában is szilárdan őrizték privilégiumaikat és jogszokásaikat, ami által biztosítani lehetett a szász rendi nemzet jogi értelemben vett összetartását, és sikeresen védelmezheték magukat a

külső és belső, például a fejedelmi hatalom felől érkező támadásokkal szemben. A szász nemzetgyűléseken történt a nemzetre kivetett állami adók elosztása, és számos belső politikai, egyházi kérdés is napirendre került.

A nemzetgyűlés tehát elsősorban a szász náción belülről intézte, különféle kormányzati és bíraskodási ügyekben a territóriumukra érvényes rendelkezéseket, határozatokat hozott. A gyűlés Nagyszebenben rendszerint Szent György és Szent Katalin napján ült össze, de ha a körülmények megkívánták, több alkalommal is. A tavaszi gyűlésen általában peres ügyeket intéztek, míg ősszel, Katalin-napkor az igazgatási kérdésekkel is foglalkoztak, és sor került a pénzügyek ellenőrzésére, elszámolásokra. A szász nemzet pénzügyeinek ellenőrzésén kívül ilyenkor kellett beszámolni a „Hétszék”-nek is saját számadásairól.

Előfordult, hogy nemzetgyűlésre az erdélyi rendi országgyűlések idején került sor, különösen akkor, ha a szászok valamely fontos politikai kérdésben akartak hangsúlyos véleményt nyilvánítani az országgyűlésen. Nagyszeben két nemzetgyűlés között is ellátta a szék igazgatásával kapcsolatos felső szintű feladatokat, a polgármester képviselte a szász nemzetet, ha sürgősen erre volt szükség, sőt, a városi tanács és annak tisztségviselői foglalkoztak a perek előkészítésével is. Emellett működött az ún. kiküldött vagy megbízott Universitas (*delegierte Universität*), amely a nemzetgyűlések közötti időszakokban látta el a képviselői és igazgatási feladatokat. ♦